MASONLUKTAKİ DÜŞÜNSEL DEĞİŞİM

Murat Özgen Ayfer

1990

Bir konuşma metni… Masonluğa gelmeden önce Avrupa düşünce tarihinin ilginç bir özeti sayılabilir. Herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.

Günümüzde Masonluk, kendine özgü bir düşünsel yapısı olan insansever bir kurumdur.

Bu kurumun düşünsel yapısı, hemen hemen 300 yıla yaklaşan tarihçesi boyunca, yaşanılan çağın gerekleri ve koşullan uyarınca bir değişim süreci sergilemiştir.

Fakat bu değişimin aşamaları, üzerinde uzun boylu durulmasını gerektirebilecek ölçüde önemli değildir. Asıl önemli olan, Masonluğun spekülatif bir örgütlenme düzeni içinde ilk kuruluşu sırasındaki düşünsel yapısının oluşumunu sağlayan etkenler ile çağdaş Masonluktaki düşünsel yapının özellikleri ya da temel öğeleridir.

MASONLUĞUN DÜŞÜNSEL YAPISINI HAZIRLAYAN ETKENLER

Günümüzdeki Masonluğun düşünsel yapısının kökenlerini, uygarlığın bilinen en eski tarihlerine kadar uzandırıyoruz. Fakat örgütsel bakımdan Masonluğun Avrupa'da doğduğu ve çağdaş masonik düşüncenin de Avrupa toplumunda geliştiğini göz önünde tutarak, konumuzu dünyanın bu coğrafî yöresi üzerinde yoğunlaştıralım.

Amacımız tüm düşünce tarihini anlatmak olmadığına göre, çok eskilere de gitmeyelim.

13. yüzyıl sonlarında Orta Çağ Avrupası'nın insanı, daha henüz kapalı bir düzen içinde ve inançları ile yetinerek yaşıyordu. Bu yaşamından mutlu muydu, değil miydi, bunu bilemeyiz. Ancak böyle yaşaması gerektiğine, en olumlu tek yaşam tarzının bu olduğuna inandırılmıştı.

12. yüzyılda başlayan **Haçlı Seferleri**, nedenleri ve sonuçlan her ne olursa olsun, Avrupa insanının kafasında yeni düşünülerin doğmasına neden olmuştu. Hele **Marco Polo** yıllarca süren ünlü doğu serüveninden döndükten sonra; Avrupalı, bugüne kadar ona anlatılmamış olan, başka yerlerde yaşayan insanların çok farklı yaşam tarzları olduğunu öğrenince, büyük bir şaşkınlık içine düşmüştü. Kendisinin, öteden beri süregelen dışa kapalı yaşam tarzını değiştirmeyi düşünemese bile, ötekileri merak eder olmuştu. Ancak en azından bir yüz yıl daha salt bu merakıyla yaşamak zorunda kalacaktı.

14. yüzyıl ile birlikte, Avrupa insanının dünyanın diğer yörelerini de daha iyi ve daha yakından tanımasına yol açan oldukça yoğun bir hareket, bir gidiş-geliş trafiği, bir iletişim başladı. Elbette bu olay başka insanların nasıl yaşadığını, nasıl düşündüklerini öğrenme amacını taşımakta değildi. Fakat 15. yüzyılda Avrupa insanını dışa dönük bir dünya görüşü edinmeye yöneltti.

Bu yönelimin ilk aşaması, Eski Çağ edebiyatı ve felsefesini yeni baştan canlandırılmaya çalışmak biçiminde oldu. Böylelikle, edebiyat ve felsefe alanlarındaki tarihsel bilgileri artan Avrupa insanı, kendinden uzak yerlerde yaşayanların inanç, gelenek ve düşünüş biçimlerinin,

kendisininkilerden pek farklı olduğunu bir kez daha kavradı. Dünyayı ve insanı tanımaya, "İnsancılık" olarak da andığımız "Hümanizm"e yakınlık duymaya başladı.

İnsanın düşünsel yapısındaki bu değişim, gerek bilim gerekse sanat ve felsefe alanlarında büyük girişimlere elverişli bir ortam hazırladı.

15. yüzyıl öncesinde Avrupa insanı, eski çağların coğrafyacı ve tarihçilerinin, başka ülkelerin insanlarına ilişkin verdikleri bilgileri belirli sınırlar içinde kalmak üzere, bir de Kilise'nin sansüründen geçebilmiş olduğu kadarıyla öğrenebilmekteydi. Şimdi ise, sansürden geçmek zorunda olmayan bilgileri de edinebiliyor, sınırları aşarak daha ileriye geçmenin coşkusuna varıyordu.

İnsanın uzaklara doğru yola çıkmasına yalnızca bu coşku yetmezdi elbet. Günümüzün bilimi açısından pek küçük ve önemsiz sayılabilecek fakat o zamanlar için pek değerli iki alet icat edildi. Yön belirlemeyi sağlayan pusula ile yolculuk süresi ile bağıntılı olarak bulunulan yeri saptamaya yarayan usturlap. Bunlar, Avrupa insanına, açık denizlere çıkabilme olanağını sağladı. Bu çıkış iletişimi geliştirdi fakat ardından sömürgecilik doğdu.

O tarihlerde sömürgeciliğin iki temel amacı vardı. Biri egemenlik altına alınan ülkelerin zenginliklerini Avrupa'ya taşımaktı. Diğeri ise bu ülkelerdeki yerli halkı Hıristiyanlaştırmaktı. Dolayısıyla, 15. yüzyıl Avrupa insanının hümanizmi, yalnızca uzaklardaki insanları tanıma eğiliminden öteye gitmiyordu. Hak güçlünün elindeydi ve güç de Hıristiyanlığın tanrısında olmalıydı.

Fakat yeryüzü hakkında bilinenler büyük ölçüde gelişme gösterince, bilimsel bilgiler yalnızca dünyanın sınırları içinde kapanıp kalmadı. 1543 yılında **Kopernicus**, dünyanın güneş çevresindeki dolaşımına ilişkin kuramım ortaya koydu. Avrupa'ya yabancı olan gelenekleri, töreleri, inançları ve düşünüleri olan insanlarla ilişkilerin kuruluşu, felsefenin gelişimine de ışık tuttu.

Orta Çağ Avrupası'nda, düşünce, sanat ve bilim sorunlarını kesinlikle sınırlandırılmış bir boyutta ele alma ve işleme yöntemi vardı. Bunların tümü, dinsel ve kökenini dinden alan ahlâksal ölçülerle yürütülmekteydi. Her şey, yalnızca Kilise'nin kendince tanımlamış olduğu Hıristiyanlığın amaç ve ilkelerine uygun olmalıydı; dinin gerektirdiği ahlâksal bir yaşamın koşullarını gerçekleştirebilmesi amacıyla değerlendiriliyordu. Bilim ve felsefe, Kilise'nin dogmaları ile çelişkili olmadığı sürece geçerli sayılabilirdi.

Rönesans, bilimin ve düşüncenin böylesine dar bir çerçeve içinde sınırlandırılışını yıkmaya yönelikti. Rönesans'ın belki de en önemli ilkesi şuydu: "Din ile olduğu gibi dünya ile de, metafizik ile olduğu kadar fizik ile de ilgilenmek gerekir. İnsan, Tann'dan önce kendini ve doğayı tanımalıdır. Üstelik insan, kendini ve doğayı ne kadar iyi tanır, ne kadar iyi anlarsa, tanrısal buyrultunun yüceliğini de o ölçüde kavrar."

Rönesans'ın öncelikli uğraşısı, unutulmuş eski sanat, bilim, edebiyat ve felsefenin canlandırılmasıydı. Bu uğraşı, eskiden kalma el yazmalarının anlaşılabilmesi için çeşitli dilleri öğrenmeyi de gerektirdi. Fakat Rönesans'ın uğraşı alanı yalnızca öğrenip anlamakla kalmadı. Zaten öyle olsaydı, 16. yüzyılda Avrupa insanının kafasını allak bullak edip ona yeni ufuklar açan bir büyük akım olamazdı.

Rönesans'ın iki temel yönelimi daha vardı. Bunlardan biri eskinin eleştirisi ve yorumu, diğeri yenisini yaratmaktı. Bu yeni düşünce biçimi ilk kez İtalya'da ortaya çıktı ve giderek tüm Avrupa'yı sardı.

Başlangıçta Roma Katolik Kilisesi, Rönesans akımına karşı çekimser bir tutum takındı; onu ne destekledi ne de açıkça ona karşı çıktı. Fakat 15. yüzyıl sonlarına doğru İtalya'da **Mirandola**,

Hıristiyanlığı Stoacılık, Eflatunculuk, İskenderiye Okulu ve bazı Doğu anlayışlarıyla bağdaştırıp uzlaştıran bir felsefe oluşturmaya girişince, Kilise'nin gözü açılıverdi.

Bundan sonra Roma Katolik Kilisesi, Rönesans ve Hümanizm akımlarına karşı kendini koruma, daha önlemli olma, bilimin Katolik dogmalarını yıkmaya yönelebilecek girişimlerini de engelleme gereğini duydu ama ok yaydan çıkmıştı.

Avrupa'daki hümanist akımın gelişmesinde, Gutenberg'in 15. yüzyıl ortalarında baskı makinesini icat etmesinin olağanüstü etkisi olmuştu. Oysa bu makine, Asya'nın doğusunda en az 400 yıldan bu yana kullanılmaktaydı. Fakat Avrupalıların bundan haberi olmamıştı. Bu makine Fransa'ya getirilince, Eski Yunan ve Latin yapıtlarının hemen tümünün basımı olanağı doğdu.

Tam bu sıralarda tarihin en ünlü hümanistlerinden biri olan **Erasmus**, insanın bireysel buyrultu özgürlüğünü savunan felsefesini oluşturdu.

Erasmus'un felsefesi, Avrupa'daki hümanist akımın, Fransa'da doruğuna ulaşmasını sağladı. Fakat henüz ortam yeterince hazır olmadığından, hümanizme dayanarak dini sorgulamaya girişen **Etienne Dolet** 1546'da yakılarak idam edildi. Buna karşın, Fransa'da dine karşı bir reform eyleminin başlangıcı artık durdurulamazdı.

Hümanistlerin araştırmaları ve düşüncenin yeni yönelimi, **Leonardo da Vinci**'nin kişiliğinde belirgin bir biçimde ortaya çıktı.

Leonardo, bir sanatçı olmaktan çok bir bilim adamıydı. Üstelik yalnızca bilimsel yasaların bulunması uğraşısıyla yetinmedi; bu yasaları güncel yaşama uygulamaya yöneldi. Leonardo'nun pratik çözümlerini felsefeye uyarlayan **Machiavelli**, tarihsel pozitivizmi ortaya attı.

Bu gelişim ortamını kaçırılmaz bir fırsat sayan **Galilei**, Kopernicus'un yüz yıl kadar uyutulmuş astronomik bulgularını destekleyerek geliştirince, Kilise'nin amansız tepkisiyle karşılaştı. Oysa 40 yıl kadar önce Kopernicus'un bilimsel yasalarını değerlendirerek bir panteist dinsel felsefe oluşturmaya girişen **Giordiano Bruno** da yakılarak idam edilmişti. O dönemlerde 40 yıl, hızlı bir gelişim için henüz hiç de uzun bir süre değildi.

Bu İtalya'da böyle olurken, Almanya'da **Kepler** astronomik araştırmaların gelişimini âdeta doruğuna ulaştırdı. Tüm bunların bir genel sistem içinde toplanması ve yerçekimi yasalarının belirlenebilmesi için Newton'u beklemek yani aradan 60 yıl kadar daha süre geçmesi gerekecekti.

Erasmus'un yakın dostu İngiltere Şansölyesi **Thomas More**, düşünce özgürlüğünü evrensel hümanizm özlemi ile birleştirdi. Platon'un ünlü klasik yapıtı "Devlet"i, çağın gereklerine uyarlayarak "Utopia"yı yarattı. O da bu doğrultuda yaşamını yitirdi fakat "Utopia" salt bir yapıt ve bu yapıtta sözü edilen bir ideal toplum düzeni tasarımı olarak kalmayıp, dillere de bu düşünüyü yansıtan bir kavram olarak girdi.

Çağdaşlarının başına gelenlerden ders almayı bilen **Rabelais**, düşünce özgürlüğünün öncülerinden biri olma niteliğini edinirken, anlatımlarında açık seçik değil alegorik bir sezdirme yöntemi kullandı. **Calvin** ise hiç aldırmadı ve Roma Katolik Kilisesi'nin zorunlu tuttuğu dinsel geleneklerle açıkça savaşıma girişti. Calvinist öğreti ile birlikte Fransa'da bir dinsel reform eylemi başladı fakat bu öğreti, hümanist akımın gelişimini köstekler bir nitelik taşıyordu.

Yahudi olmadığı halde Yahudiliği enine boyuna inceleyen Alman bilim adamı **Reuchlin**, Yahudi dili ve filolojisi üzerine bilimsel araştırmalar yapıp, Roma Katolik Kilisesi'nin önerdiği İncil'in doğruluğunu sorgulamaya girişti. Onu, Hıristiyan keşiş ve papazların bilgisizliklerini

kıyasıya eleştiren **Ulrich von Hutten** izledi. Hemen ardından **Martin Luther**'in Alman prensliklerinde dinin yozlaştırılmış biçimine açıkça karşı koyan bildirgesi, dinde "reform" adıyla anıldı ama aslında bu, Roma Katolik Kilisesi'ne karşı "Protestanlık" mezhebinin oluşturulmasından başka bir şey değildi.

Luther'in İncil'i Almanca'ya çevirmesiyle birlikte ortaya çıkan yenilenmiş inanç sistemi, bir yandan Hıristiyan dünyasını yerinden oynatırken, diğer yandan da Roma Katolik Kilisesi'nin tüm Orta Çağ boyunca sürmüş olan hegemonyasına karşı Alman milliyetçiliğinin doğmasına neden oldu. Milliyetçilik akımı, Avrupa'nın yüzyıllar boyu sürmüş, korunmuş, en iyisi ve en doğrusu olduğuna inanılmış politik yapısını kolay kolay sarsamayacaktı. Bunun için, daha en azından iki yüz yıl geçmesi gerekecekti.

Luthercilik Almanya'dan Kuzey Avrupa'ya doğru yayılırken, Fransa'da Calvinciler, hem Katolik hem Luthercilerle boğuşmak zorunda kaldı. Britanya, Kıta Avrupası'ndaki bu gelişim ve çekişmelerin gene son durağı oldu.

16. yüzyılın ilk yarısında bir yandan İngiltere Krallığı Roma Katolik Kilisesi'ne başkaldırıp Anglikan mezhebini oluştururken, diğer yandan da Lutherci Protestanlık olanca gücüyle bu ülkeye sokuluyordu. Calvinciler ise, İskoçya'da Stuart hanedanının egemenliği sayesinde Presbiteriyenliği yerleştirdi.

Böylece, politik ve sosyoekonomik nitelikli tarihsel İngiliz-İskoç çatışması, bir de dinsel boyut kazandı. Nitekim bu yüzden, 16. yüzyılda tüm Kıta Avrupası'nı sarmış olan din çatışmaları, Stuartlar İngiltere tahtı üzerinde de egemenlik elde edince, bu ülkede bir iç savaşa bile dönüştü.

İnsan Hümanizmi arıyor, ona ulaşmak istiyor, din ise insanı boğuyor ve birini diğerine boğazlatıyordu.

İngiltere'deki bu din kavgalarının, Masonluk tarihinde daha sonra ortaya çıkan birtakım olaylarla yakından ilgisi ve bu olayların üzerinde büyük etkisi vardır. Ancak bunların, Masonluğun düşünsel yapısını değiştiren etkenlerden çok, politik kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

***

17. yüzyılda, yalnızca Rönesans'ın temelini atmış olduğu hümanist akım ve felsefe değil, yeni matematiksel yöntem ve buluşlar da bilimlerde, özellikle fizik ve astronomide büyük olanaklar sağlamıştı. Geometrinin uygulamada yüzyıllar boyunca alışılmışın dışında bir yoğunlukla değerlendirilerek kullanımı, mekaniğin gelişimine büyük bir hız kazandırmıştı. Yeni makinelerin icadı, bilimsel araştırmaları daha da isteklendirerek hızlandırmıştı. Öylesine ki; tüm ekonomik çöküntülere karşın, bilim başını almış yürüyordu.

17. yüzyıl başlarında ünlü İngiliz devlet adamı, bilgin ve düşünür Francis Bacon, bilimsel yasaların gözleme dayanan verilerin değerlendirilmesiyle bulunamayacağını, deneylere ağırlık verilmesi gerektiğini ileri sürüyor, üstelik bunu kanıtlıyordu. Bilimdeki metodun babası sayılan Bacon, dinlerdeki temelsiz inançları da bilimsel yaklaşımıyla eleştiriyordu. Ön yargıları "bir tür putataparhk" olarak niteleyen Bacon, insanlığın bundan arındırılması gerektiğini savunuyordu.

Francis Bacon, yalnızca bilimsel alanda çalışmakla yetinmedi. 17. yüzyıldaki romantik hümanizmin gelişmesine katkıda bulundu. More'un "Utopia"sını bir adım daha ileri götürerek, "Yeni Atlantis" adıyla bir çağdaş devlet yönetimi ve toplumsal yaşam biçimi modeli tasarladı. Bu tasarım, Kıta Avrupası'nda da dalgalandı; oluşturulan benzerleri arasında özellikle **Campanella**'nın "Güneş Ülkesi", Avrupa insanının uygar yaşam özlemini dile getirdi. Aynı sıralarda ünlü Fransız

matematikçi ve düşünür **Descartes**, insanın doğruyu yanlıştan ayırabilmesi için üstün bir yetenekle donatılmış olduğunu, bu yeteneğin de "akıl" olduğunu İleri sürüyordu.

1650'li yıllarda Hollanda'da **Spinoza**, bir Yahudi oluşuna karşın, Panteizmi yeniden çağdaş felsefeye getirdi. Aynı sıralarda Almanya'da **Johann Valentin Andreä**, roman türünde kaleme aldığı yapıtlarıyla, tüm Avrupa'yı saran Rozikrusiyenlik akımının doğuşuna önder oldu. Bu akım, bir yandan Hümanizmi yenilenmiş bir boyutta güçlendirirken, diğer yandan da tarihin derinliklerinde unutulup kalmış olan Hermetizmi gündeme getiriyor, Mistisizmi canlandırıyordu.

Bu yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da, Prusya Krallık Bilim Akademisi'nin kurucusu olan **Leibniz**, Descartes'ın akılcılığına güncel bir biçim verirken, ünlü fizik ve kimya bilgini **Robert Boyle** İngiltere'de "Royal Society" olarak anılan Krallık Bilim Araştırma Kurumu'nu oluşturuyor, **John Locke**, "insan" denilen varlığa geleneksel yaklaşımın zincirlerini kırıp, "insan bilinci" denilen şeyi enine boyuna incelemekte, böylelikle deneysel felsefenin temelini atıyordu.

18. yüzyıl başlarında iki büyük filozofik eğilim, Akılcılık ve Deneycilik, birbirlerini bütünleyerek el ele verdi ve hâlâ halkı boyundurukları altında tutmaya çalışan din adamlarına sert eleştiriler yönelttiler. Bu eleştiri girişiminin en önemli ereklerinden biri zihinleri dogmalardan kurtarmaktı. Ancak bundan sonra tüm insanlığı içeren bir Hümanizme yönelmenin söz konusu olabileceği benimsenmişti. Krallar ve prensler, kendi güç ve yetkelerini biraz da dine borçlu olduklarından, bu yeni atılımları açıkça desteklemedi ama gelişip serpilmelerini de önlemediler.

İngiltere, Rönesans'ın ve içerdiği gerek bilimsel gerekse hümanist öğelerinin gene Avrupa'da ulaştığı hemen son ülkeydi. Fakat en azından iki yüzyıl tutan bu ulaşımın etkisi, İngiltere'de çok daha gelişkin bir düzeyde kendini gösterdi. 17. yüzyıldaki kanlı din çatışmaları sırasında, bilim ve felsefe ister istemez kendi haline bırakılmıştı.

Nitekim Spekülatif Masonluğun örgütsel düzeninin ilk kez İngiltere'de kuruluşunda, ekonomik ve politik nitelikli diğer birçok etkenin yanı sıra, bu serbest kalışın da etkisi vardı.

***

Şimdi bu kuruluş aşamasında, Spekülatif Masonluğun nasıl bir düşünsel yaklaşımının bulunduğunu özetle gözden geçirelim:

«Dinsel inanç, türü ve kapsamı her ne olursa olsun, bireye huzur ve mutluluk getirebilir. Şu halde, bireyi dinsel inançlarından soğutmanın ya da bunlardan tümüyle uzaklaştırmanın hiçbir anlamı ve yaran olamaz. Aksine, birey belirli bir inanç sahibi olduğu ölçüde sağlam bir karakter edinebilir.»

«İnsanların birleştirilmesine bakılmalı, aralarındaki dostluk ve kardeşlik ilişkileri güçlendirilmelidir. Oysa dinler, farklı inançları olan toplumları birbirlerinden uzaklaştırmakta hatta birbirleriyle çatışmalarına neden olmaktadır. Bu ise hem evrensel hümanizmin gelişimine set çekmekte hem de insanlığın evrimini sağlayacak bilimsel ilerlemeyi kösteklemektedir. Masonluk, bu bakımdan insanlığa bir örnek oluşturmalıdır. Nasıl çağlar boyunca insanların barınabilmesi için yapılar, tapınabilmeleri için mabetler inşa etmiş, böylelikle insanların nesnel birlik ve beraberliğinin sağlanabilmesine katkıda bulunmuşsa; şimdi de farklı inançları olan kimselerin bir arada ve bir çatı altında ortak amaçlar doğrultusunda birleşmeleri, onların tinsel birliğinin oluşmasına katkıda bulunmak üzere bir kurumsal örnek oluşturmalıdır.»

«İnsanlar arasında ayırımcılığa neden olan bir diğer etken de toplum içindeki sosyal sınıflardır. Özellikle yönetimsel yetkeleri ellerinde tutan soylular, geniş halk kitlelerinden kopuk bir yaşam

sürmekte, kendi zümresel çıkarlarından başka bir şey düşünmemektedirler. Bir insana, soylu olup olmadığına bakılarak değer biçilemez. Kimileri soylu doğmuş olabilir ama bu onların özgür ana babalardan olma özgür insanlara oranla üstünlüklerini göstermemektedir. Aksine, geniş halk kitlelerinin düzenli ve mutlu bir yaşam elde edebilmelerini sağlayanlar, onlar için çalışan özgür insanlardır. Özgür insanlar da, soylular gibi dürüst ve onur sahibi kimselerdir. Yüzyıllar boyunca, toplumların yararına olan olumlu yapıtları onlar gerçekleştirmiştir. Aralarında oluşturacakları kardeşlik birliği, evrensel hümanizmin ilerleyebilmesi doğrultusundaki güçlerini artıracaktır.»

Spekülatif Masonluğun örgütsel oluşumu sırasındaki bu yaklaşımın tek önemli öğesi, Deizme yatkın bir eğilimle, o dönem İçin Avrupa'da henüz aşın sayılabilecek bir dinsel inanç toleransı getirmesiydi.

Bu oluşumda, Masonluğun ilke ve yöntemleri açıkça ve belirgin bir biçimde betimlenmemişti. Aynı yüzyıl içinde Fransa'da hızlı bir gelişim gösterecek olan burjuvaziye doğru yoğun bir eğilim vardı. Bu eğilimin temelinde yatan da aslında Hümanizm değildi; aydın zümrenin politik ve ekonomik gücünün geliştirilmesi istemiydi. Bir diğer deyişle, açıkça söylenmese bile ortaya bir EŞİTLİK ilkesi konuluyordu. Fakat bu yalnızca doğuştan özgür sayılan insanların, doğuştan soylu olanlarla eşitliğinden ileri gidememekteydi.

Spekülatif Masonluk eylemi, kurumsal bir nitelik taşımakta oluşu nedeniyle Kıta Avrupası'nda pek tutuldu. Düşünsel yapısı ise yetersiz bulundu. Nitekim bu yüzden Kıta Avrupası'nda Masonluk, Avrupa insanına, özlemlerine ulaşabilmesi bakımından bir kurumsal ortam sağlamaktan başka pek bir şey getirmedi. Buna karşılık, artık Kıta Avrupası'nda, özellikle Fransa'da durdurulamaz bir aşamaya varmış olan düşünsel eylem Masonluğu etkiledi ve onun ilk örgütsel kuruluşundaki özgün düşünsel yapısını da değiştirdi.

DÜŞÜNSEL YAPININ DEĞİŞİMİ

18. yüzyılın ilk yansında, dinsel toleransın aşırılığa vardırılması ve toplumun geleneksel yapısının doğruluğu üzerine kuşku kondurulması, bireysel boyutta kaldığı sürece hoşgörülebilirdi. Fakat Masonluk bu konuda bir kurumsal atılıma kalkışınca, oldukça sert tepkilerle karşılaştı. Bu nedenle İngiliz Masonluğu, en azından varlığım koruyabilmek bakımından, kuruluşundaki özgün deist ilkelerden geri adım atmak ve Katolik değil ama Protestan-Presbiteriyen (ya da Lutherist-Calvinist) inanç öğelerini kurumsal boyutta benimseyerek çalışmalarını bundan böyle bu doğrultuda geliştirmek zorunda kaldı.

İngiliz Masonluğu, bilimi Masonluğun öncelikli ilgi alanından uzak tutup, bir Hıristiyan hümanizmine yönelirken; Masonluk başta Fransa olmak üzere Kıta Avrupasızda bambaşka bir doğrultuda gelişim gösterdi. Roma Katolik Kilisesi, bu gelişimden hiç ama hiç hoşnut değildi. Hele Ramsay masonik örgütlenme sisteminin 14. yüzyıl başında papaların ve kardinallerin can düşmanı olan Tampliyeler'e (Tapınakçılar'a) dayandığını ileri sürünce, Masonluğu hemen aforoz etti.

Avrupalı burjuvalar, Ramsay'ın savını pek tuttu hatta bu kadarla bırakmayarak genişlettiler. Günümüzde "Operatif Masonluk" olarak da andığımız geleneksel yapıcılık mesleği ve sanatı eski gücünü ve saygınlığını çoktan yitirmişti. Çağdaş Masonluğun temelinin, tarihin derinliklerine gömülü kalmış eski ezoterik ekol ve kurumlara dayandırılması, Aydınlanma Çağının eşiğindeki insana çok daha çekici gelmişti.

Descartes'ın akılcılığı, özellikle Fransa'da 18. yüzyıldaki düşünsel gelişimlerin temel esinlenme kaynağı oldu. Bunun bir yan etkisi olarak geleneksel ahlâkı hafife alma eğilimleri başgösterdi. Montesqieu, din ve ahlâk kurumlarına açıkça saldırdı. Kilise yasalarının yerini, insan bilincinin ve buyrultusunun üstünlüğü almaya başladı. Teist dinlerde sözü edilen "bireysel kurtuluş" yerine insanlığın toplu gönenç ve mutluluğunun bu dünyada sağlanması özlemi getirildi.

Bu eğilim, Voltaire'in felsefesinde bütünleşti ve çağımızın anlayışına oldukça yakın bir bütüncü hümanist ülkü olmaya dönüştü. Voltaire, çağın uygarlığının eski uygarlıklardan daha üstün olup, bunun da gelişeceğini, insanın evriminin durdurulamayacağını ileri sürüyordu. İnsanlığın gelişimini, akıl ve toleransın benimsenmesine, bireysel ve toplumsal özgürlüğe dayanan bir dünya kurulmasına bağlıyordu.

18. yüzyıl Fransız Masonluğu'ndaki düşünsel değişimde, Montesqieu ve Voltaire'in görüşlerinin olağanüstü boyutta etkisi oldu. Nitekim daha sonra Büyük Fransız Devrimi'nin sloganı haline de getirilecek olan Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik üçlemesinin, 18. yüzyıl ortalarında mason localarında kullanılmasına başlandığı görüldü.

1750'li yıllarda, özellikle **Diderot** ve **d'Alembert**'in öncülüğünde ünlü Ansiklopedi'nin basımına girişildi. Roma Katolik Kilisesi'nin Masonluğu aforoz eden ikinci buyruğunun tam bu sıralarda yayınlanışı bir tarihsel rastlantı değildir. Ansiklopedi, bilim ve felsefelerin evrimini çiziyor, gözlem ile deneyin değerini vurguluyor, gerçeklerin bulunması doğrultusunda bilimsel verilerin üstünlüğünü ortaya koyuyor, böylelikle halkın gözünü açmaya çalışıyordu.

Ansiklopedistler dine karşı doğrudan bir saldırıda bulunmuyor fakat yaptıkları açıklama ve yorumlarla Kilise'nin dogmalarını yıkıyor, öğretilerine ağır darbeler indiriyorlardı. Dünyayı, düşünceyi, toplumu ve politik kurumlan akılcı bir görüşle inceliyor, bunların üzerindeki tanrısal buyrultuyu hiçe sayıyorlardı. İnsanı, her ne katmanda olursa olsun, özgürlüğünü arayıp bulmaya ve onu koruyarak sürdürmeye çağırıyorlardı. Bu yüzden krallar da tüm kendilerine bağlı kurumlarıyla birlikte Ansiklopedi'ye karşı çıktı.

Ansiklopedi'ye karşı çıkanlardan biri de Rousseau oldu. Fakat bu karşı çıkış, Rousseau'nun duygusal yaklaşımından kaynaklanıyordu. Rousseau, aslında doğuştan iyi olan insanın, bencillik ve köleliğin kaynağı olan mülkiyetin etkisiyle toplum içinde yozlaştırıldığını savunuyordu. Bu felsefe, bir yandan tinsel nitelikli sosyalist düşünülerin kapısını açmaya hazırlanırken, diğer yandan da bireyin özvarlığındaki iyilikleri arayıp bulmasını öneriyordu.

18. yüzyılın ikinci yarısında Masonluk her iki tarz düşünü ve yaklaşımdan etkilendi. Her şeyden önce, Spekülatif Masonlukta 40 yıl kadar önce oluşturulmuş düşünsel yapının yetersiz kaldığı, bunun geliştirilip çağa uyarlanması gereği bir kez daha ortaya çıktı.

Toplum kıpırdanmaya başlamış, kralın gücünün karşısına ulusun gücünü çıkarmaya yönelmişti. Bireysel ahlâk bakımından Kilise'ye gereksinme olmadığı görüşü giderek güç kazanıyordu.

Masonluk da toplumun bu eğiliminden, özellikle burjuvaziden yana çıktığından, hem krallığı hem de Kilise'yi karşısında bulmaktaydı.

Fakat o dönemde Kıta Avrupası'ndaki Masonluğun tam bir düşünsel birlik içinde olduğu söylenemez. Kimileri bilimselliği Masonluğa iyice yerleştirmeye çalışırken, kimileri de yoğun bir şekilde Mistisizme yöneldi. Bu dönemde Batı Avrupa'da birbirinden oldukça farklı Masonluklar oluştu. Masonluğun düşünsel yapısını okültist ilke ve yöntemler üzerine oturtmak isteyenler bile çıktı. Fantastik düşünüler ve yaklaşımlar birbirini kovaladı durdu.

Aynı sıralarda İngiltere'deki Masonluk, bir dinsel kisveye bürünürken; Leibniz'in idealist gelenekçiliğinden epeyce esinlenmiş Orta Avrupa masonları, din ile bilimi Masonlukta bağdaştırmaya yöneldi. Bu ise Masonlukta akılcı nitelikli bir Tanrıcılık benimseyişini oluşturdu. Günümüzde, kimi mason kuruluşlarının Masonluğun temel öğelerinden biri olarak saymayı sürdürdüğü "ruhun ölümsüzlüğü" inancı, işte bu dönemin ürünlerinden biridir.

Büyük Fransız Devrimi öncesindeki bu karmaşık ve çelişkili eğilimlerin bireşimini **Immanuel Kant** gerçekleştirdi. Kant, bilim ile dinin apayrı şeyler olduğunu, bunları bağdaştırma çabasından hiçbir sonuç alınamayacağını ileri sürüyordu. Ahlâkı dinden soyutluyor fakat bunu yaparken dinsel inançları küçümsemiyordu. İnsanın evrimini bilimdeki gelişime bağlıyor, akıl ilkelerini öncelikli tutuyor fakat bireyin duygusal eğilimlerini de göz ardı etmiyordu. Kıta Avrupası'ndaki Masonluk, 19. yüzyıla, Kant'ın eklektik (bireşimci) felsefesiyle yenilenmiş bir düşünsel yapıya kavuşarak girdi.

19. yüzyıl, Avrupa'nın hemen her bakımdan en karmaşık olayları yaşadığı dönem oldu. Bu dönemde, gerek toplumsal gerekse düşünsel açılardan devrim ve karşı devrimler birbirini izledi. Kitlelerin hem yararlandığı hem zarar gördüğü gelişimler yeni sorunlara yol açtı. Bu sorunların çözümü daha da yenilerini getirdi. Bilimsel gelişmeler, kapitalizm, ardından endüstri devrimi, sosyalizme yöneliş, iletişim olanaklarında olağanüstü gelişme, toplumsal yaşamın koşullarım kısa süreler içinde büyük değişimlere uğrattı. Avrupa insanı, bir yandan toplumcu, diğer yandan dinsel ve kültürel sorunların yepyeni ve bambaşka açılardan değerlendirilerek ortaya konuşuyla, sürekli düşünsel değişimler sergiledi.

***

19. yüzyılda Avrupa'nın başından geçenleri anlatmakla bitiremeyiz.

Bizim için önemli olan, 19. yüzyılda Masonluktaki düşünsel yapının oldukça billurlaşmasıdır. Birbirinden farklı çok sayıdaki düşünsel yaklaşımlar giderek belirgin iki kanatta kutuplaştı. Günümüzde, bunlardan birini Tutucu Masonluk anlayışı diğerini de Liberal ya da Özgür Masonluk anlayışı olarak anıyoruz.

Tutucu Masonluk, -adı üstünde- tutucu olarak kaldı ve yaklaşık iki yüz yıl boyunca düşünsel yapısında kayda değer bir değişim göstermedi. Bu tür bir Masonluk anlayışını benimseyenler, eskiye olan bu bağlılıklarıyla övünmekten ve bundan gurur duyduklarını açıklamaktan çekinmedi. Masonluğun gerek çalışma yöntemlerinde gerekse düşünsel yapısında "değişmezlik ve değiştirilemezlik" ilkesini ellerinden geldiğince korudular. Öylesine ki; çağı yakalayabilmek bakımından zaman zaman yapmak zorunda kaldıkları birtakım ufak tefek değişimlerin gerekçesini uzun uzadıya açıklarken, sanki büyük bir suçlama ile karşılaşmışçasına kendilerini savunmak gereğini bile duydular.

Buna karşılık Liberal Masonluk sürekli bir evrim geçirdi. Liberal Masonluktaki düşünsel yapı gerek toplumsal katmanlarda, gerek bilimlerde gerekse felsefede oluşan değişimlerden etkilendi. Bu etkiler, çağdaş koşullarla uyumlu bir biçimde değerlendirildi. Masonluğun evrensel ülküsü doğrultusunda uyarlanarak, geçerli oldukları süreç boyunca diyalektik nitelikli bir masonik öğretimin kapsamında yer aldılar. Kesinleştirilmediler ve dogmalaştırılmadılar.

19. yüzyıl ortalarında Liberal Masonluk akımında üç temel eğilimin varlığı özellikle dikkat çekiciydi:

1. Spekülatif Masonluğun ilk örgütsel oluşumu sırasında ortaya konmuş olan, ancak değişik

anlamlara çekilebilecek ya da yoruma elverişli oluşları nedeniyle farklı yönelimlere neden olabilecek öğeleri ve konuları açıklığa kavuşturmak;

2. Operatif Masonluk döneminde kalma olup, artık hiçbir uygulama olanağı bulunmayan, simgesel değerlendirmesi de yapılamayacak ya da ancak birtakım zorlamalarla yapay simgesel değerler kazandırılabilecek olan öğeleri kaldırmak;

3. Çağdaş gereklere uygun ve Spekülatif Masonluğun anlaşılmış ilkelerini, birtakım dolaylı ya da dolambaçlı anlatımlara girişmeden, açık-seçik olarak ortaya koymak.

Bütün bunların yapılabilmesi söylendiği kadar kolay olmadı. Çünkü Liberal Masonlukta birbirlerinden oldukça farklı eğilimde olanlar vardı.

Bu çelişkiyi olağan görmek gerekir çünkü Liberal Masonluk, her şeyden önce masonlara "özgür düşünce" hakkını tanır ve masonik kuruluştan da kendi ilkelerini düzenlemekte sınırlamaz. Fakat liberal kanatta yer almakla birlikte Masonlukta böylesine geniş bir düşünsel yapıyı bir türlü benimseyemeyenler, alışılagelmiş geleneklerine bağlılığı sürdüren ve bunu savunanlar vardır. Diğer kutupta, "devrimci" bir nitelik taşısa da tüm alışılmış geleneklerin bir anda silkilip atılmasından, eskiyle hiçbir bağıntısı ve benzerliği olmayan, yepyeni bir çağdaş Masonluk anlayışı oluşturmaktan yana olanlar da vardır. Kimileriyse ılımlı bir tutum benimser ve çağdışı kalmış geleneklerden kurtulma gereğini savunurken aşırılığa da kaçmayıp, ölçülü olmayı öngörürler.

ÇAĞIMIZIN DÜŞÜNSEL YAPISI

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Liberal Masonluğun ilkeleri şöyle ortaya konmuştu:

«Masonluğun başlıca amacı, tüm insanlar arasında kardeşlik bağlarını oluşturmak, gerçekleri araştırmak, ahlâkın geliştirilmesine ve masonlar arasındaki dayanışmanın yükseltilerek insanlığa yaygınlaştırılmasına çalışmaktır. Masonların görevi, insanlığın gerek nesnel gerekse tinsel gelişimini, gerek düşünsel gerekse sosyal birlik ve beraberliğini sağlamak üzere çaba harcamaktır. Bütün onurlu ve idealist insanların, Masonluğu çevreleyen Kardeştik Halkası'na katılabilmeleri için çaba gösterilmelidir.

Masonluğun en önemli düsturu toleranstır. Bütün masonlar, gerek kendi özvarlıklarına gerekse diğer tüm insanların vicdan özgürlüğüne saygılı olmalıdır. Her türlü çalışma, bedensel ya da düşünsel olduğu gözetilmeksizin aynı ölçüde kutsal olarak benimsenmelidir.»

Aradan elli yıl geçti...

Günümüzde elli yıl, artık eskisi gibi değil, hayli değişim ve gelişimin oluşabildiği bir süreç. Bu son elli yılda Liberal Masonluk, düşünsel yapısına, "özgürlük", "eşitlik", "kardeşlik", 'tolerans", "sevgi", "saygı", "özveri", "bilimsellik", "akılcılık", "alçak gönüllülük", "onur", "dürüstlük" gibi temel kavramlarının üzerine bir de "diyalektik düşünce"yi ekledi.

Bundan 20 yıl kadar önce, Liberal Masonluk anlayışının temel ilkeleri şöyle dile getiriliyordu:

«Masonluk, ahlâk eğitimi ve dayanışma uygulamasıyla gerçeklerin araştırılmasını amaçlayan, kesinlikle insansever, filozofik ve evrimsel bir kurumdur. Nesnel ve tinsel gelişim, bireysel olgunlaşma ve insanlık toplumu için çalışır. İlkeleri, karşılıklı tolerans, bireyin hem başkasına hem kendisine saygısı ile saltık bir vicdan özgürlüğüdür. Metafizik kavramlar üzerine tüm üyelerinin kendilerine özgü bireysel değer yargılarının bulunabileceği gerekçesiyle, her türlü dogmatik benimseyişi tümüyle reddeder.

Masonluk, yeryüzündeki bütün masonları birleştiren kardeşlik bağlarının tüm insanlığa yaygınlaştırılmasını görev edinmiştir. Parola ve yazılarının masonik sır olarak korunmaları koşulu altında, üyelerine Masonluğun amaç ve ilkelerini, mason olmasalar da başka insanlara anlatıp öğretmelerini, kendilerini de bu amaç ve ilkelerin birer örneği olarak göstermelerini öğütler.

Görevi gereği her mason, tüm koşullar altında yardımsever, aydın, kendisiymiş gibi kardeşlerinin yaşamını tehlikelerden koruyucu ve haksızlıklara karşı savunucudur.

Masonluk, insanın çalışmasını kaçınılmaz görevlerinden biri sayar. Bedensel çalışma ile zihinsel çalışmayı eşdeğer olarak yüceltir.

Egemenlik evrensel kamuoyunundur.»

Türk Masonluğu, bu ilkeleri ve üyesi olan kardeşlerin de bireysel boyutta düşünsel yapılarını bu doğrultuda kurmaları gerektiğini benimsiyordu. Bundan 25 yıl kadar önce Türk Masonluğu'nda örgütsel bakımdan bir bölünme başgösterdikten sonra; Liberal Masonluk anlayışından gene de ayrılmayan Büyük Locamız, bu ilkeleri yoğurdu ve kendi evrensel Masonluk anlayışı doğrultusunda daha da geliştirdi.

***

Çalışmamıza, günümüzde Türk Özgür Masonluğu'nda benimsenmekte olan ilkeleri özetlemekle son verelim:

«Masonluk, tüm insanların barış, gönenç ve mutluluğunu, insanın ve insanlığın sürekli evrimini sağlayacak yollan ve temel koşullan arayarak bulmaya çalışır. Bunun için Özgür Masonlar Büyük Locası, masonların "özgür düşünce" ile gerçekleri aramalarını öngörür.

Masonluk, din ve politika ile uğraşmaz. İnsanlar arasında ırk, soy, renk, din, mezhep, dil, cinsiyet, ulus, sosyal sınıf, ekonomik düzey ayrılıkları gözetmez. Bireylerin ve toplumların her türlü içten inanışlarını saygıyla karşılar. İlerlemeyi, yükselmeyi, güzelleşmeyi amaç edinir. Bilgisizliğin, bağnazlığın, boş saplantıların, geriliğin ve tembelliğin giderilmesine çalışır. Bütün insanların özgür ve eşit olduklarını, kardeş sayılmaları gerektiğini temel ilkeleri olarak benimser.

Masonlukta, değişik siyasal eğilimlere, dinsel inançlara ve uygarlık tarihi boyunca ortaya konmuş olan çeşitli filozofik görüşlere bağlı olabilen masonların bir arada ve düzen içinde çalışabilmeleri için; bu konularda, taraf tutarak özendirici ve yüceltici ya da aşağılayarak küçük düşürücü incelemeler, eleştiriler ve tanışmalar yapılmamalıdır. Bu konuların değerlendirilmesi bakımından, her mason kendi özgür düşüncesi ve vicdanı ile baş başa bırakılmalıdır.

Bütün mason kuruluşlarının, ayırım yapmadan birbirleri ile masonca ilişkiler içinde olmaları gerekir. Mason olmak isteyenlerin, Masonluğun amaçlarını, ilkelerini ve yöntemlerini anlayıp, kendi özgür buyrultularıyla benimseyecek ve başkalarına da anlatabilecek düzeyde kültürlü, çevrelerinde iyi tanınmış, iyi huylu ve dürüst kimseler olmaları gereklidir.

Masonluğun temelleri, şefkatle başlayıp umutla süren tolerans; bireyin kendi benliğini tanıması ve ona güvenmesi; bireyin, kendisine gösterilmesini istediği sevgi ve saygıyı başkalarına göstermesidir. Bunlar, ancak ÖZGÜRLÜK, EŞİTLİK ve KARDEŞLİK koşullan altında oluşabilir ve bireyler arasındaki dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ile güçlendirilebilir.

Her masondan şu görevleri benimseyerek üstlenmesi ve yerine getirmesi beklenir: Tüzeye sımsıkı bağlı olmak; kendini kötü tutkulardan, üstünlük duygusundan, boş düşünü ve inançlardan uzak tutmak; doğruluğun ve gerçeğin üstünlüğü için esirgemez olmak; kardeşlerine elinden

geldiğince yardımcı olmak; Masonluğun amaçlarına ulaşabilmesi için elinden geleni yapmak; insanları ilgilendiren önemli kişisel ve toplumsal sorunların barış yoluyla çözümlenmesine çalışmak ve bu uğurda tüm bilgi ve deneyimlerini her zaman ve her yerde uygulamak.»

Bu ilkeler, nerede olunması ve ne yapıolması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu ilkeleri kurumsal boyutta benimsiyorsak, içinde yaşadığımız toplumu aşmış olabiliriz. Fakat bu pek önemli olmadığı gibi, yeterli de değildir. Çünkü Masonlukta toplu ya da kurumsal eylem yoktur.

Masonluğun yüce amaçlarının gerçekleştirilebilmesini sağlayacak olan, masonların aynı doğrultuda birleşen bireysel atılım ve girişimleri olacaktır. Bu nedenle de, önemli olan, masonların bireysel boyutta bu ilkeleri içtenlikle benimseyerek, bu ilkelere sahip çıkarak, üzerlerine düşen görevleri yerine getirmek için çalışmalarıdır.

Bunun için masonlar, işe önce kendilerinden başlamalıdır.

Eğer masonların bireysel olarak düşünsel yapıları henüz bu düzeye ulaşmamışsa, birbirlerinden destek alarak, kendi kendilerini eğitebilmek için hiç zaman yitirmemelidirler.

Eğer bireysel bakımdan düşünsel yapılarının bu düzeyi bulmuş olduğuna güveniyorlarsa, çevrelerini de kendi düzeylerine ulaştırabilmek için özverili bir şekilde çaba harcamalıdırlar.